

PROBLEMATIKA HISTORIE POMĚRU MEZI TEOLOGIÍ A PŘÍRODNÍMI VĚDAMI Z METODOLOGICKÉHO HLEDISKA

CTIRAD VÁCLAV POSPÍŠIL

ABSTRAKT

V tomto příspěvku autor představuje a domýšlí metodologické přínosy vyplývající z několikaleté práce na monografii, která je věnována problematice reakce české katolické teologie 1850–1950 na výzvy přírodních věd, a to v širším světovém i interdisciplinárním kontextu. Ukazuje se, že napětí neexistuje na ose teologie – přírodní vědy, nýbrž na ose teistický – ateistický světonázor. Autor důsledně odmítá ideologizaci teologie i přírodních věd. V teologii spadá tato tematika přednostně do kompetence fundamentální teologie, v jejímž rámci by se měla ustavit nová disciplína „teologie přírodních věd“, následně také do dogmatické teologie, a to do pojednání o Bohu stvořiteli a do traktátu o vlastnostech trojjediného Stvořitele.

Klíčová slova

katolická teologie, přírodní vědy, filosofie vědy, metoda v teologii, dějiny teologie, dějiny české katolické teologie

Reflexe nad metodou aplikovanou v teologické práci určitě není přednostně apriorní záležitostí, která by fakticky předcházela vlastní konfrontaci s problémy, před něž nás staví sám život ve víře. Metodologická stránka naší práce má jistě nikoli vylučně, leč přednostně povahu zobecňujícího promýšlení konkrétních intelektuálních zkušeností s řešením právě zmíněných otázek. Je tudíž nabíledni, že metodologická rovina teologické práce je něčím, co sice vykazuje kontinuitu, nicméně zároveň se zde setkáváme s organickou dynamikou či vitalitou.¹ Zkrátka a dobře, vskutku tvůrčí teologická práce

¹ Domnívám se, že dvě právě uvedené charakteristiky se výslovně a zřetelně odrážejí v celé monografii: Ctírad V. Pospíšil. *Hermeneutika mystéria: Struktury myšlení*

odhaluje nové možnosti a předkládá nečekané a překvapivé varianty řešení časných i věčných otázek nejenom na úrovni traktovaného předmětu studia, nýbrž nevyhnutelně rovněž v pomyslném prostoru vlastního metodologického ústrojenství. Koneckonců paradigma hermeneutického kruhu jasně vypovídá o tom, že při interpretačním aktu se dostává do pohybu přednostně interpretující subjekt a teprve díky němu a jaksí v něm a spolu s ním rovněž interpretovaný text, případně interpretovaná skutečnost. Zároveň by mělo být zřejmé, že posuny na rovině metodologie jsou sice intelektuálně nejpracnější, leč zároveň potenciálně nejprínosnější. Podmínkou zmíněné plodnosti je srozumitelné vyjádření daných posunů a následně také jejich inteligentní recepcí. Není radno si nalhávat, že právě nastíněné podmínky efektivity úsilí vynaloženého v oblasti metodologie by se daly předpokládat jako samozřejmost. Intelektuální nazření metodologické roviny teologické práce se totiž určitě nikomu nenabízí zdarma, a tak k němu hlubším a tvůrčím způsobem dospívají jen nemnozí.

Jestliže jsem se v posledních téměř dvou letech poměrně detailně věnoval tomu, jak reagovala česká katolická teologie na výzvy moderní přírodovědy zejména v období let 1850–1950,² pak by nikoho nemělo překvapit, že nyní nadešel čas pokusit se pokud možno přehledně a stručně shrnout, upřesnit a vyhodnotit přínosy tohoto bádání na metodologické rovině. Předeseilám, že následující strany rozhodně nepředstavují pasáž z monografie, která v době vzniku právě předkládaného příspěvku byla v přípravě do tisku, byť je pochopitelné, že zde zazní mnohé, co je ve zmíněné knize přítomno jaksí roztroušeně. Dále je třeba podotknout, že prezentovat to, co se zdá být nové přinejmenším v našem kulturním a jazykovém prostředí, a možná jej dokonce v leckterém aspektu překračuje, se nemůže obejít bez připomenutí relativně dobře známých zásad, které ovšem někteří autoři, zejména ti bez solidnějšího systematickoteologického vzdělání, nezřídka opomíjejí.

v dogmatické teologii. 2. uprav. a rozšíř. vyd. Kostelní Vydří – Praha: Karmelitánské nakladatelství – Krystal OP 2010.

² Srov. Ctirad V. Pospíšil. *Zápolení o naději a lidskou důstojnost: Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu*. Olomouc: Nakladatelství UP 2014.

1. Základní přístupové cesty k historii problému a jeho velká metodologická komplexnost

Kdo se jako badatel vydá do spletitého labyrintu, jímž je historie poměru mezi teologií a přírodními vědami, velmi záhy zjistí, že to, co se v mnoha publikacích předkládá jako hotová a jasná věc, zdaleka hotové a jasné není. V českém prostředí takový odvážlivec nenarazí ani na jednu solidnější studii, která by danou problematiku v českém jazykovém prostředí mapovala a vyhodnocovala buď z hlediska dějin přírodních věd, anebo z hlediska teologie.

Pokud je mi známo, zahraniční práce věnované dějinám zmíněného poměru se většinou věnují pouze určitému výseku metodologicky nesmírně komplexní problematiky. Nenašel jsem kupříkladu publikaci, která by výrazně překračovala hranice vlastní konfese.⁵ Dalším problémem je, že autoři těchto spisů často prezentují jen vybrané práce určitých teologů, ale nepředkládají komplexní průzkum, v jehož rámci by se podroboval analýze rozsáhlejší vzorek teologických publikací na dané téma. Zmíněný postup s sebou ovšem nese riziko, že taková prezentace bude ovlivněna vstupním předporozuměním poněkud více, nežli je zdrávo.

Z uvedeného důvodu jsem zvolil výzkum chronologicky řazených publikací, na něž jsem narazil, aniž bych přistoupil k nějakému předběžnému výběru, pokud za něco takového nepovažujeme vymezení lety 1850–1950. Výhodou je výrazné omezení vlivu vstupní předpojatosti a krajní otevřenost konkrétním myšlenkovým formám, které se v dějinách české katolické teologie projevují. Není divu, že takto pojatý výzkum autora samotného přivádí k netušeným zjištěním a závěrům. Výhodou nastíněného postupu je rovněž to, že promlouvají

⁵ Jako příklad lze uvést jistě užitečnou práci z evangelického prostředí: Hans Schwarz. *400 Jahre Streit um die Wahrheit – Theologie und Naturwissenschaft*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2012, kde se setkáváme s přehledem vybraných anglických a německých prací z evangelického, respektive anglikánského prostředí. Schází zde však solidnější přehled katolické tvorby. Poukazy na katolické magisterium jsou výrazně zjednodušené, nekompletní a nahodilé, jen marně bychom hledali stopy rozlišování různých úrovní závaznosti magisteriálních výpovědí. Naproti tomu ve sborníku: Valentino Maraldi. *Teologia della creazione e scienza della natura: vie per un dialogo in prospettiva interreligiosa*. Bologna: EDB 2004, nacházíme sice jednu práci z pera evangelického teologa, který však o historii problému v zásadě nepojednává; ostatní příspěvky, které se historie více či méně dotýkají, nepřekračují hranice katolického horizontu. Upřímně řečeno, neexistuje žádná práce, která by uspokojivě prezentovala dějiny daného problému na celoevropské – celosvětové úrovni.

samy historické texty, a tak čtenář může dospět k poněkud jiným hodnocením než autor takto koncipované monografie. Nezanedbatelná nevýhoda uvedeného přístupu spočívá jednak ve zvýšeném rozsahu výsledné studie či monografie, jednak v nevyhnutelné repetitivitě někdy úmorných technických pasáží. Tímto způsobem pojatá odborná publikace bude přínosná a čtivá pro specialistu, normální smrtelník bude mít s daným textem určité potíže.

Vraťme se ale k zahraničním pracím na téma, které je nastoleno v titulu tohoto příspěvku. Nesetkal jsem se zde s žádným autorem, který by prezentoval materiál z oblasti dějin teologie v souvislosti s příslušnými kontexty, jimiž jsou zcela evidentně jednak dějiny světové přírodovědy a její stav v době, kdy zkoumané teologické práce vznikaly, jednak regionální dějiny přírodovědy, protože právě ony představují nejbližší kontext teologovy práce na tomto poli. Navíc i s prezentací obsahu uváděných děl to bývá leckdy problematické, protože se často nedbá na jemná rozlišování, která bývají v takovýchto dílech přítomna. Nerespektuje se například rozdíl mezi přímým přitakáním teorii evolučního vzniku lidstva na jedné straně a otevřeností takovému řešení jako více či méně pravděpodobné možnosti na straně druhé. Prezentace pramenných textů bývá jen zběžná, pokud nechceme použít výrazu povrchní, často silně poznamenaná vstupním předporozuměním. Zkrátka a dobře, v oblasti výzkumu dějin reakce teologie na výzvy moderních přírodních věd je třeba do budoucna vykonat ještě mnohé.

S tím, co bylo právě řečeno, souvisí jeden neustále se opakující metodologický nešvar, spočívající v tom, že výkony teologů se hodnotí odděleně od skutečného stavu vědního poznání dané epochy. Podvědomě se pak na ně aplikují jako kritérium dnešní poznatky. Není tudíž divu, že takto posuzovaná díla teologů vyhlížejí jako výplody nevzdělanců a zpátečníků. Je proto evidentní, že solidní výzkum, který nevyhnutelně implikuje nejen heuristickou, ale rovněž seriózně interpretační složku, nemůže opomíjet zkoumání dějin příslušného přírodovědního oboru či disciplíny jak na světové, tak na národní rovině.

2. Lokalizace příslušející dané problematice v rámci systematické teologie

Bereme-li vážně metodologický princip analogie víry, s čímž souvisí organická a hierarchická sounáležitost pravd víry, na kterémžto základě překonáváme specializační myšlenkovou roztržštěnost a s tím

spjatou potenciální sterilitu výstupů našeho snažení, je třeba se vážně zamýšlet nad přesnou adresou, kam ta která tematika patří.

Nikdo nebude pochybovat, že daná tematika se týká přednostně teologie stvoření, případně teologické kosmologie, a antropologie. Z žánru posuzovaných publikací vyplývá, že přednostním místem, kam tato problematika patřila, bývala po celé naší sledované období (1850–1950) apologetika, jejíž nástupkyní a v jistém ohledu také dědičkou je dnes fundamentální teologie. Tu a tam se tohoto souboru otázek dotýká také dogmatická teologie, a to v traktátu *De Deo creatore*,⁴ což v jistém ohledu přetrvává dodnes.

Zahledíme-li se na současnou situaci, nezbývá nám než konstatovat, že v naší době dominují schémata mapující kompetenční pole fundamentální teologie, která zpravidla danou tematiku nezahrnují. Apologetika v původním slova smyslu se na teologických fakultách nepřednáší. V jistém ohledu osiřelé pole interakce mezi teologií a přírodními vědami tak bývá vydáno na pospas myslitelům plným dobré vůle, nicméně také myslitelům, jejichž úroveň teologického myšlení nebývá vždy uspokojivá. Zdá se tedy, že jedním z výstupů našeho bádání je apel na fundamentální teology, aby danou tematiku mnohem vroucněji než doposud zahrnuli mezi témata vlastní disciplíny. Pochopitelně na úrovni naší doby, tedy nikoli konfrontačně a v určitém ohledu ideologicky, nýbrž s markantní otevřeností vůči transcenci a v dialogické formě.

Jaký význam má tato tematika pro dogmatické pojednání o tajemství stvoření a jaký postoj by k ní měla zmíněná disciplína zaujímat? V čem je odlišnost od fundamentálně teologického přístupu? Mělo by být evidentní, že pro zdravou apologetiku bylo dogmatické vyjasnění, co je a co není v dané záležitosti skutečným obsahem víry, východiskem nejen v postoji k přínosům přírodní vědy, ale také v hledání řešení nastalých problémů.⁵ Jako příklad lze uvést otázku, zda bezprostřední stvoření lidského těla Bohem patří mezi výslovně zjevené pravdy. Jestliže ohledně lidské duše panovalo a panuje u pravověrných

⁴ Srov. např. Adalbertus Šanda. *Synopsis Theologiae dogmaticae specialis I*. Friburgi Brisgoviae: B. Herder 1916, s. 135–137; Josef Pospíšil. *O Bohu Stvořiteli: Traktát spekulativně dogmatický*. Velehrad: Cyrilo-Methodějský spolek na Velehradě 1923, s. 403–413.

⁵ Takovýto přístup je zřetelně patrný například v díle: Josef Šmejkal. *Křesťanský názor světový: Díl I. Rozumové základy víry*. Milevsko: nákladem vlastním, tiskárna J. Krätzera 1911.

teologů jednotné mínění, podle něhož její bezprostřední stvoření Bohem je zjevenou pravdou víry, v případě vzniku lidského těla se velmi záhy, tedy již v průběhu druhé poloviny 19. století, objevují výrazné pochybnosti ohledně stupně závaznosti této nauky, a to i u teologů, kteří neprojevovali obzvláštní otevřenost možnosti vzniku/stvoření lidského těla evolucí.

Dogmatická teologie zase ze své strany pochopitelně zahrnuje do své prezentace výsledky, k nimž dospěla apologetika či fundamentální teologie, která nakonec nemůže než konstatovat, že příslušné názorové napětí se objevuje na poli filosofie, kde soupeří protikladné světonázory, nikoli na ose poměru přírodní věda – teologie. Právě zmíněná přítomnost fundamentální teologie v dogmatické teologii a opačně zřetelně odpovídá tomu, že mezi oběma disciplínami panuje poměr popsatelný pomocí paradigmatu hermeneutického kruhu.

Existuje však ještě jeden specifický aspekt vlivu přírodních věd v oboru dogmatiky a také morální teologie, který česká katolická teologie v období let 1850–1950 nebyla s to plně docenit. Platí totiž, že nový přírodovědecký obraz kosmu, světa živých bytostí, kořenů existence lidstva nevyhnutelně vypovídá dříve netušeným způsobem o Stvořiteli,⁶ posouvá naše povědomí ohledně adekvátní hermeneutiky biblických textů, ozřejmuje v novém světle tajemství přirozenosti, s čímž pochopitelně velmi úzce souvisí takzvaný přirozený zákon.⁷

Jako určitý příklad nedostatečné reflexe významu proměny obrazu světa na přírodovědecké rovině v oboru dogmatiky lze uvést to, jak česká teologie zpracovala či nezpracovala Einsteinovu teorii relativity. Význačný katolický filosof a apologeta Alois Kudrnovský ve své zasvěcené analýze tohoto přínosu⁸ dospěl zhruba v polovině dvacátých let

⁶ Srov. Ctirad V. Pospíšil. *Jako v nebi, tak i na zemi: Náčrt trinitární teologie*. 2. vyd. Kostelní Vydří – Praha: Karmelitánské nakl. – Krystal OP 2010, s. 427–465.

⁷ Srov. MTK. Hledání univerzální etiky: nový pohled na přirozený zákon. In: MTK. *Dokumenty Mezinárodní teologické komise věnované morální teologii a etice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2010, s. 75–155. Mělo by být nabílední, že jednou z nejzásadnějších metodologických třecích ploch v morální teologii je právě otázka poměru mezi empirickými údaji, které často souvisejí s přírodními vědami, a nároky, jež na věřícího klade nadpřirozené zjevení a víra. Srov. Ctirad V. Pospíšil. Podněty k hlubšímu promyšlení poměru mezi dogmatickou a morální teologií. *AUC Theologica* 1, 1 (2011), s. 7–56.

⁸ Srov. Alois Kudrnovský. Einsteinova teorie relativity a apologetické otázky. ČKD 65 [88] (1922), č. 1–2, s. 13–18; č. 3–4, s. 119–125; č. 7–8, s. 220–228; č. 9–10, s. 295–304; 64 [89] (1923), č. 7–8, s. 329–336; č. 9, s. 463–472; 65 [90] (1924), č. 4, s. 259–265; 66 [91] (1925), č. 7–8, s. 477–491; 67 [92] (1926), č. 1, s. 23–27; č. 3–4, s. 231–236; č. 5–6,

ke konstatování, že věc je nejistá a že z hlediska apologetiky se zde nevytváří žádná třetí plocha. Zdá se, že tento závěr byl jedním z důvodů, proč se s touto tematikou v následujících desetiletích, tedy ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století, v pojednáních o stvoření světa a v apologetických spisech českých katolických teologů neseškáváme. Upřímně řečeno, velmi obdobné hodnocení bychom asi mohli vyslovit o většině toho, co čeští katoličtí teologové vyprodukovali v oblasti teologie stvoření na poli dogmatické teologie i v období 1950–1990. Dokladem toho, že se jednalo o nedomyšlenost překonatelnou již v prvních desetiletích 20. století, je práce vynikajícího luteránského teologa Karla Heima (1874–1958), který se snažil aktualizovat naše vyprávění o Bohu a o jeho stvoření právě na základě nového obrazu světa, jak nám ho předkládá zejména moderní fyzika. Jednak na tomto základě, jednak na bázi dialogického personalismu pak vypracoval multidimenzionální pojetí skutečnosti, která svou komplexností nevyhnutelně překračuje parciální pohled daný metodou určité vědní specializace.⁹ Jistě není bez zajímavosti, že k čemusi velmi obdobnému nás dnes na úrovni mezioborového dialogu vybízí také Mezinárodní teologická komise.¹⁰

Můžeme tedy uzavřít, že historické bádání ohledně poměru české katolické teologie k výzvám moderních přírodních věd prokazuje svoji podnětnost i pro naši současnost, neboť jsme z něho vytěžili jednak určení místa, kam daná tematika patří, jednak určité perspektivy metodologického zaměření další reflexe nejen na poli fundamentální teologie, ale také v oblasti dogmatiky a částečně rovněž morální teologie. Traktát o tajemství stvoření by tedy měl být předkládán v jistém ohledu nadvakrát – jednou ve fundamentální teologii, podruhé na rovině teologie stvoření, případně na rovině charakteristik trojjediného Boha stvořitele.

s. 326–330; č. 8, s. 476–484. Rozsahem se jedná o menší monografii, která vznikala v průběhu pěti let a vycházela v ČKD poměrně nepravidelně.

⁹ Srov. Jirí Vogel. *Karl Heim: v diskusi teologie a přírodních věd*. Brno: L. Marek 2013.

¹⁰ Srov. MTK. *Teologie dnes: Perspektivy, principy a kriteria*. Olomouc: CMTF UP 2014. Autoři dokumentu se snaží překonat nejen roztržštěnost teologie do mnoha disciplín a přístupů, ale také vybízejí komunitě teologů, aby na úrovni celé univerzity vytvářeli prostor dialogu a setkání různých věd.

3. Základní tematické okruhy dané problematiky a její velká metodologická komplexnost

Téměř všechny zahraniční práce, které se dotýkají dané problematiky, se soustřeďují na problematiku poměru teologie k darwinismu. Popravdě řečeno, zmínky o postoji teologie k přínosům astronomie se týkají převážně jmen jako Koperník, Galileo, případně G. Bruno. O 18. ani 19. století se v dané souvislosti světová teologická literatura zabývající se dějinami vlastního oboru povětšinou nezmiňuje, přestože osvětlení tohoto tematického okruhu nám může ukázat vcelku zřetelně, jak ve století páry naši kolegové vykládali biblické šestidenní a jak to bylo s domněle fundamentalistickou lekturou Bible ve vztahu k výzvám moderní přírodovědy.

Pokud se jedná o českou katolickou teologii, řadu odborníků zřejmě překvapí, že jsem v inkriminovaném období nenarazil ani na jednoho českého katolického teologa, který by první kapitolu *Geneze* vykládal fundamentalisticky. Téměř jednoznačně převládá takzvaný ideální – alegorický výklad s určitou náznakovou otevřeností vůči velmi umírněné konkordistické lektuře. Čeští teologové si jasně uvědomovali, že Písmo je směrodatné ve věcech spásy, a nikoli v záležitostech, které spadají do kompetence přírodních věd.¹¹ Nenalezl jsem nikoho, kdo by se stavěl odmítavě k Laplaceově teorii vzniku Slunce a planet.

Poměrně značný metodologický problém ovšem tkví v tom, že dnešní autoři bohužel zpravidla nerozlišují otázku evoluce v oblasti fauny a flóry a problematiku vzniku – stvoření člověka cestou evoluce. Kdo ale čte spisy našich předchůdců poněkud svědomitěji, zjistí vcelku snadno, že oni tyto okruhy velmi pečlivě rozlišovali. Dozvídáme-li se v určité publikaci, že kupříkladu J. H. Newman sympatizoval s Darwinovou evoluční teorií,¹² má tato výpověď bez bližší specifikace téměř nulovou vypovídací hodnotu, protože již od šedesátých let 19. století přinejmenším implicitně a od sedmdesátých explicitně se katoličtí

¹¹ Jako příklad uvádím následující citaci z díla, které vzhledem k jeho obsahu a názorovým stanoviskům můžeme označit za dobově standardní: „Jest na mysli míti, že bible účel má učiti o Bohu, nikoliv o přírodě. Bible není k tomu, aby odchovala přírodním vědám pěstitele, nýbrž Boha ctitele.“ Jan Procházka. *Styky věd přírodních s biblí*. ČKD 29, 2 (1888), s. 87–94, zde s. 89. Studie má více pokračování.

¹² Srov. např. Ulrich Lüke. *Schöpfung und Evolution. Wider den naturalistischen Kreationismus und der metaphysische Evolutionismus*. In: Patrick Becker – Ursula Diebold (ed.). *Zukunftsperspektiven im theologisch-naturwissenschaftlichen Dialog*. Göttingen: Vanderhoeck & Ruprecht 2011, s. 21–36, zde s. 27.

teologové vyslovovali velmi vstřícně k možnosti stvoření organismů v oblasti fauny a flóry cestou evoluce. Opírali se přitom o některé výrokky svatého Řehoře z Nyssy, svatého Augustina a svatého Tomáše Akvinského, v nichž se projevovala otevřenost vůči alternativě stvoření materiálního a zejména organického světa cestou vývoje.¹³ Titíž autoři se ale v druhé polovině 19. století stavěli zpravidla zamítavě k možnosti vzniku/stvoření lidského těla cestou evoluce. Pokud by tedy J. H. Newman zaujímal vstřícný postoj k evoluci na rovině fauny a flóry, bylo by to v dané době v zásadě standardní teologické stanovisko. Pokud by projevoval inklinaci k možnosti vzniku/stvoření lidského těla cestou vývoje, řadil by se k nemnoha teologickým průkopníkům, kteří byli vůči této alternativě vysvětlování vzniku lidského rodu otevření již v druhé polovině 19. století a v prvním desetiletí století 20.¹⁴

¹³ O textech tří zmíněných autorů, které se používaly a používají jako odůvodnění křesťanského pojmání evoluce v oblasti fauny a flóry, hovoří: František Vojtek. *Cesty k Teilhardovi*. Řím: Křesťanská akademie 1996, s. 22–28. Konkrétně se jedná o díla: Řehoř Nysský. *Explicatio apologetica in Hexaëmeron* (PG 44, 72B); Augustin. *De Genesi ad litteram IV* (PL 34, 323–324); Tomáš Akvinský. *Summa contra gentiles III* 22. Dlužno ovšem podotknout, že samotné Vojtkovo dílo vzniklo ve strojopisu a samizdatu ještě hluboko v totalitní době.

¹⁴ Současná odborná literatura – srov. např. Barry Brundell. *Catholic Church politics and evolution theory*. *British Journal for the History of Science* 34 (2011), s. 81–95; Mariano Artigas – Thomas F. Glick – Rafael A. Martínez. *Negotiating Darwin the Vatican Confronts*. Baltimore: The John Hopkins University Press 2006 – uvádí pět jmen teologů, kteří byli vyšetřováni příslušnou římskou kongregací před rokem 1903 právě proto, že veřejně projevovali otevřenost evolučnímu způsobu vzniku lidského těla ze zvířecích předků. Na tomto místě si je můžeme s úctou jenom připomenout: Raffaele Caverni [1857–1900]. *De' nuovi studi della Filosofia. Discorsi ad un giovane studente*. Firenze: Carnesecchi 1877; Marie-Dalmace Leroy OP [1828–1905]. *L'évolution des espèces organiques*. Paris: Perrin 1887; John Augustine Zahm [1851–1921]. *Evolution and Dogma*. Chicago: McBridel 1896; Geremia Bonomelli [1851–1914, od roku 1871 až do smrti biskupem v diecézi Cremona]. *Seguiamo la ragione*. Milano: Cogliati, 1898; John Cutley Hedley (1837–1915).

Na základě pozorné četby děl českých teologů se mi podařilo tento seznam rozšířit o další jména, u nichž v závorce uvádíme také rok, kdy daný názor vyjádřili ve svých publikacích převážně v rámci exegeze prvních kapitol knihy *Geneze*: Joseph Knabner SJ (1877); Erich Wasmann SJ – rakouský přírodovědec a teolog (1903); Norbert Peters (1907); Franz von Hummelauer SJ (1908); Johann Baptist Goettesberger (1910).

K tomu je třeba připočíst věřící přírodovědce, kteří otevřeně hlásali, že Bůh určitým způsobem stvořil lidstvo cestou evoluce: George J. Mivart (1871), Alexander Braun (1872), v českém prostředí pak to byl ve své době botanik světové úrovně a syn dnes známějšího velkého českého literáta Ladislav Josef Čelakovský (1877), František Mareš (devadesátá léta 19. století), v jistém ohledu v raném období své tvorby přinejmenším implicitně také význačný mladoček Eduard Grégr (1856). Náznaky tohoto mínění se dají nalézt v „přírodovědecké“ poezii: František L. Čelakovský. *Růže*

Každopádně je zřejmé, že poměr mezi teologií a přírodními vědami je třeba zkoumat zejména ve třech oblastech, totiž teologie – astronomie, teologie – evoluce v oblasti fauny a flóry, teologie – evoluční koncepce vzniku člověka. Tak to také odpovídá dobovým publikacím, které uvedené tři okruhy jasně rozlišují.¹⁵

Jak jsme již konstatovali, kromě zmíněných záležitostí vstupují do hry nevyhnutelné kontexty, mezi něž na prvním místě patří dějiny přírodních věd jak na světové, tak také na naší národní úrovni. To ovšem znamená, že do hry vstupují následující vědní kompetence: dějiny astronomie, astrofyziky, geologie, biologie, paleoantropologie, prehistorické archeologie jak na světové, tak na národní úrovni. Není pochyb o tom, že další kompetencí je znalost ne právě jednoduché metody aplikované v systematické teologii. K tomu všemu je nutno přičíst ještě zvládnutí obecné hermeneutiky a zejména základů filosofie vědy a dějin filosofie. Aby toho nebylo málo, autor musí zvládnout rovněž znalosti z disciplíny jménem dějiny teologie a specificky dějiny české katolické teologie, což zahrnuje orientaci v obecné historiografii zkoumaného období, v našem případě 19. a 20. století, přehled o životních osudech a díle příslušných autorů.

Hovoříme-li o národní úrovni stavu přírodních věd, je třeba zmínit také to, jakého přijetí se v druhé polovině 19. století evoluční hypotéze vzniku člověka dostalo od myšlenkových špiček české společnosti. V dané souvislosti je záhodno konstatovat, že proti teorii vzniku člověka ze zvířecích předků se z humanitních i náboženských důvodů

stolista, Báseň a pravda. Praha 1840, II. část, báseň LXVI. In: Jan Jakubec (ed.). *Sebrané spisy F. L. Čelakovského II*. Praha: Jan Laichter 1916, s. 1–64.

Informace o tomto středním myšlenkovém proudu, který se nachází mezi spíše materialisticky zaměřenou interpretací evoluce na jedné straně a výrazně klerikálně teologickou interpretací, jež zaujímal vůči možnosti evoluce v oblasti stvoření/vzniku člověka převážně zamítavé a výrazně skeptické stanovisko, jsem v konzultované světové teologické literatuře zabývajcí se problematikou dějin poměru teologie k přínosům přírodních věd v zásadě nenalezl, pominu-li ovšem občasné letmé zmínky o G. Mivartovi.

¹⁵ Ačkoli čeští katolíci teologové tři zmíněné oblasti jasně rozlišovali téměř hned, zdá se být na tomto místě vhodné připomenout ve své době pro svou kvalitu mezinárodně rozšířenou a nikoli pouze v katolických kruzích vysoce ceněnou publikaci: François Duilhé de Saint-Projet. *Apologie víry křesťanské na základě věd přírodních*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a Nakl. V. Kotrba 1897, XIX + 382 s. (digitalizovaná podoba této enormně zajímavé monografie je k dispozici na <www.cchma.cz>). Kniha je rozdělena do čtyř částí, z nichž ta první je věnována reflexi nad aplikovanou metodou (s. 1–89), druhá kosmologii (s. 90–138), třetí otázce vzniku života (s. 139–238) a konečně ta čtvrtá vzniku člověka, tedy antropologii (s. 239–372).

v českém kulturním světě stavěli poměrně ostře veličiny jako J. E. Purkyně,¹⁶ J. Barrande,¹⁷ F. Palacký,¹⁸ T. G. Masaryk,¹⁹ E. Rádl.²⁰

Teprve v okamžiku, kdy se teolog začne nořit do problematiky teologického zpracování aplikace evoluční teorie na vznik lidstva, objeví se před ním další neopomenutelné souvislosti. Jsou to velmi svízelné otázky rasismu,²¹ sociálního darwinismu,²² eugeniky,²³ anatomie,²⁴

¹⁶ Srov. Emanuel Rádl. *Dějiny biologických teorií novověku II. Dějiny evolučních teorií v biologii 19. století*. Praha: Academia 2006, s. 420–421.

¹⁷ Srov. Ferdinand Prantl. Vývoj české botaniky a zoologie v XIX. století. In: Kol. aut. *Zdeňku Nejedlému Československá akademie věd*. Praha: Nakl. ČSAV 1953, s. 477–499, zde s. 496.

¹⁸ Srov. Jiří Štaif. *František Palacký; život, dílo, mýtus*. Praha: Vyšehrad 2009, s. 285.

¹⁹ Srov. např. Karel Čapek. *Rozhovory s T. G. M.* Praha: Fragment 2009, s. 55.

²⁰ Srov. Rádl. *Dějiny biologických teorií*.

²¹ Srov. Anonym. Věrohodné-li jest Mojžíšovo vypravování o stvoření člověka? A pochází-li pokolení lidské od jednéh toliko rodičů? ČKD 21, 1 (1848), s. 22–49. Česká katolická teologie v celém sledovaném období vykazuje jasně antirasistickou orientaci, což je zcela evidentně spjato s monogenismem. Tato názorová orientace rozhodně nebyla v období 1850–1950 samozřejmostí: srov. např. Nico Vorster. Christian Theology and Racist Ideology: A case Study of Nazi theology and Apartheid theology. *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 7, 19 (2008), s. 144–161.

²² Srov. Robert Neuschl. Darwinistický evolucionismus ve vědách společenských, ČKD 49 [74] (1908), č. 1, s. 59–65; č. 2, s. 131–137; č. 3, s. 205–212; č. 5, s. 334–341; č. 6, s. 430–436; č. 7–8, s. 510–522; č. 9, s. 596–601; č. 10, s. 662–668; 50 [75] (1909), č. 1, s. 52–57; č. 2, s. 129–135; č. 3, s. 181–188; č. 4, s. 284–290; č. 5, s. 332–339; č. 6, s. 396–402; č. 7–8, s. 453–460; č. 10, s. 572–577.

²³ Srov. např. Břetislav Foustka. *Slabí v lidské společnosti: ideál humanitní a degenerace národů*. Praha: Laichter 1904; Charles B. Davenport. Eugenika, nauka o zušlechťování lidstva dokonalejším křížením. *Živa* 22 (1912), č. 1, s. 8–10; č. 2, s. 44–47; č. 3, s. 78–80; *Stanovy České eugenické společnosti*. Třeboň: K. Brandeis 1915; Vladislav Růžička [1870–1934, lékař, profesor biologie]. *Biologické základy eugeniky*. Praha: Fr. Borový 1923; periodikum: *Anthropologie: časopis věnovaný fyzické anthropologii, nauce o plemenech, demografii, eugenice a tělesné výchově se zvláštním vzhledem ke Slovanům* 1923–1941. Bohužel je třeba konstatovat, že zastánci eugeniky se v českém prostředí vykazovali jednoznačně ateistickou názorovou orientací, s čímž bývala spjata vyšší či nižší úroveň rasismu. Na historické rovině se tu prokazuje, že ztráta křesťanské víry vede zpravidla také z úpadku úcty k člověku. O konstatovaném svědčí vědecky pouze informační a spíše podprůměrné příspěvky K. Anderleho. Srov. např. Karel Andrie. Vliv křížení na krásu ženy. *Živa* 23, 8 (1913), s. 245–246. Podle evolucionisty Anderleho platí, že k stáru u kříženců převažuje vždy „rasa nižší“. Autor hovoří o zušlechťování jiných ras bělochy, kteří se s nimi kříží. Krása takto zplozených žen je dokladem tohoto zušlechťování. Anderle ostře odmítá stanovisko velkého mezinárodního antropologického kongresu z roku 1911, který hovořil o rovnosti ras. Jako prorocký hlas, jenž je jasným dokladem toho, že i v prvních desetiletích 20. století si člověk se spořádaným svědomím mohl uvědomovat zrůdnosti, které bývaly často spjaty s eugenikou, vyznívá následující prezentace postoje odpovědného vědce: srov. B. B. Alfred Russel Wallace proti eugenikům. *Živa* 23, 9 (1913), s. 280–281.

²⁴ Příkladem jsou vysoce fundované práce předního českého anatoma počátku 20. století: srov. Karel Weigner. Z čeho se soudí o původu člověka. *Živa* 11, 6 (1901), s. 166–170.

evoluční psychologie,²⁵ ba dokonce i určitých dobových právních souvislostí.²⁶

To ale rozhodně ještě není poslední svízeľ. Dřla tohoto typu by totiž měla vykazovat minimálně tři vzájemně související, nicméně také jasně rozlišené dimenze. V první řadě je to vyhledávání příslušných pramenných publikací a zjiřřování základních, orientačních informací o jejich autorech. Druhým rozměrem je adekvátní interpretace identifikovaných textů. Velmi často se ale zapomíná na třetí rozměr, jímž je vlastní systematickoteologická reflexe nad danou problematikou ve světle ponaučení vytěženého z historického bádání, díky čemuž úsilí našich předchůdců nabývá efektivitu i v naší době. Mělo by být vcelku snadno srozumitelné, že rozhodně není jednoduché vzájemně rozlišovat a zároveň od sebe neodtrhovat zejména druhou a třetí dimenzi, protože v případě interpretace by měly promlouvat zejména dané texty, zatímco na rovině systematickoteologické reflexe vypovídá o příslušné problematice současný autor celé monografie či studie.

Právě předložený výčet by měl dostačovat, abychom si uvědomili, že práce tohoto typu klade na autora a následně nevyhnutelně i na čtenáře opravdu nemalé nároky. Bylo by bláhové zakrývat, že žádný konkrétní systematický teolog není s to tuto změť kompetencí zvládat na stejné úrovni jako příslušní specialisté. Práce tohoto typu proto vyžaduje nevyhnutelně řadu konzultací se znalci z daných oborů a také to, aby její výsledný tvar byl podroben většímu počtu recenzí. To všechno sice představuje pomoc, nicméně teolog musí nakonec s pokorou uznat, že výsledek jeho snažení má ke kýženému ideálu ještě pořád dost daleko.

Zároveň si dovolím konstatovat, že zdaleka ne všichni, kdo se do této metodologické džungle odvažují, mají být jen pojem o všem, co vstupuje do hry. Není vyloučeno, že ne zcela utěšená situace v oblasti

Tento vědec pak v následujících deseti letech komentoval a vyhodnocoval na stránkách uvedeného periodika objevy paleoantropologů a také různé návrhy evoluční genealogie lidského rodu z hlediska anatomie. Srov. Karel Weigner. Rozbor teorií o původu člověka. *Živa* 20, 10 (1910), s. 274–280.

²⁵ Srov. např. Louise Barret – Robin Dunbar – John Lycett. *Evoluční psychologie člověka*. Praha: Portál 2007.

²⁶ Výraznou slušnost publikací českých přírodovědců před rokem 1900 bychom měli vnímat také v hlubších dobových souvislostech, protože například dne 24. 3. 1908 Nejvyšší kasační soud v konkrétním právním případě rozhodl, že ten, kdo se veřejně vyslovuje proti nesmrtnosti lidské duše, jedná v rozporu s paragrafem 122 tehdejšího trestního zákoníku, a tak se dopouřřtí trestného skutku hanění náboženství. Srov. ČKD 49 [74], 7–8 (1908), s. 552. Neútočnost spisů některých českých přírodovědců dané epochy tedy mohla mít i jinou motivaci než pouze slušné vychování.

dialogu mezi teologií a přírodními vědami je zapříčiněna mimo jiné také náročností tohoto dialogu, takže jeho účastníci mnohdy nejsou schopni se odpovědně pohybovat v prostoru mezioborového kontaktu, a tak svou nekompetentností způsobují často nemalé škody. Tato nekompetentnost se neobjevuje pouze u některých představitelů teologie, ale též mezi přírodovědci, jimž často schází větší znalosti z oblasti filosofie vědy a hermeneutiky, a proto nejsou s to respektovat rámec kompetence příslušející jejich vědní specializaci a té, která patří filosofii, potažmo teologii. Teologové by se právě nastíněné záležitosti měli věnovat mnohem důsledněji než doposud. Náročnost tohoto podnikání nejen mne, ale i jiné vede k závěru, že by bylo na místě na pomezí fundamentální a dogmatické teologie stvoření založit novou specializovanou teologickou disciplínu s názvem „teologie přírodních věd“.²⁷

4. Nejvyšší magisterium a přínosy přírodních věd. Epistemologický statut přirozené poznatelnosti Boha

V právě nastíněném gordickém uzlu rozličných kompetencí hraje nemalou roli také znalost principů interpretace výroků a postojů řádného univerzálního magisteria katolické církve, což je normálně součástí metody aplikované v systematické teologii. Jelikož ve studiích, které jsem konzultoval, se sice nacházejí zmínky o magisteriu, leč na kompletní přehled výroků a jejich adekvátní vyhodnocení jsem nikde nenarazil, zdá se být vhodné ztratit o této záležitosti pár slov. Specialisté na historii teologického zpracování výzev ze strany přírodních věd totiž zpravidla nepracují s rozlišováním tzv. tří košů závaznosti daných výroků. Každopádně platí, že v období zhruba od roku 1850

²⁷ „Je třeba nemalého kulturního a vědeckého rozhledu, je totiž nutné, aby se dotyčný orientoval v přírodovědních disciplínách a také aby se vyznal v základních teologických tematikách, rovněž je třeba umět používat základní nástroj, v němž se obě tematiky setkávají, jímž jsou vymoženosti filosofie.“ Lodovico Galleni. *Il rapporto scienza-fede secondo il modello di Pierre Teilhard de Chardin*. In: Valentino Maraldi. *Teologia della creazione e scienza della natura: vie per un dialogo in prospettiva inter-religiosa*. Bologna: EDB 2004, s. 15–33, zde s. 15. Autor následně navrhuje ustavení nové disciplíny: „*scienza-e-teologia*“, tedy „věda a teologie“. Jakmile ale odmítáme zužovat pojem „věda“ na vědy přírodní, pak je třeba název nové disciplíny vymezit následovně: „přírodověda a teologie“. Podle mého soudu nejde jenom o vyrovnávání se s přínosy přírodovědy, ale také o důsledné promyšlení tajemství víry ve světle nových a jistých přínosů přírodních věd, a proto se zdá být vhodnější uvažovat o názvu „teologie přírodních věd“.

do současnosti máme k dispozici pouze výroky na rovině takzvaného třetího koše, které nejsou v dalším průběhu dějin nereformovatelné.

Pomineme-li v odborné literatuře relativně často připomínaný výrok pouze řádného magisteria německých biskupů z roku 1860 z Kolína nad Rýnem vyjadřující se odmítavě k ideji vzniku člověka evolucí,²⁸ řádné univerzální magisterium se k darwinismu ani k otázce vzniku/stvoření člověka evolucí v období let 1850–1950 výslovně nikde nevyjadřuje. Výroky papežů v daném období se soustřeďují výlučně na podtrhování jasných hranic kompetenčních polí teologie na jedné straně a přírodních věd na straně druhé.

Mohlo by se zdát, že určitou výjimku mezi výroky magisteria v 19. století představuje text I. vatikánského koncilu o možnosti dospět přirozeným rozumem k poznání Boha na základě zkoumání toho, co je jeho stvořitelem.²⁹ Jelikož daný text parafrázuje to, co nacházíme v Mdr 13 a Řím 1,20, je nesporné, že zde stojíme před pravdou zjevenou, tedy dogmatem. Dalo by se upřesnit, že stojíme před dogmatem na rovině zjevené pravdy, která byla připomenuta v rámci učení ekumenického koncilu, aniž by se jednalo o slavnostní definici ve vlastním slova smyslu.

Základní úskalí této nauky ovšem tkví ve správném situování daného výroku. Pokud by se někdo domníval, že magisterium se zde vyslovuje na rovině přírodovědy jako takové, hrubě by se mýlil. Poznatelnost Boha ze stvoření spadá zcela jednoznačně do oblasti světonázorové, tedy do oboru sapienciální interpretace celku skutečnosti, takže se nacházíme na poli filosofie a teologie.³⁰ Názorové pnutí ve vztahu mezi metodologicky ukázněnou přírodní vědou a disciplinovanou teologic-

²⁸ Poměrně ostře ho kritizuje také německý myslitel: Hans Küng. *Na počátku všech věcí. Přírodní vědy a náboženství*. Praha: Vyšehrad 2011, s. 95. Ve skutečnosti je ale třeba toto hodnocení podrobit kritice, neboť paleoantropologie v té době ještě nepřinášela žádné věrohodné doklady pro tuto teorii, jejíž hlasatelé jako E. Haeckel navíc neomaleně překračovali kompetenční pole přírodovědy a zcela neoprávněně předkládali tuto hypotézu jako jistotu, z níž vyvozovali militantní ateismus. Tyto ataky souvisely s takzvaným *Kulturkampf*, který se začal projevovat v Německu již po roce 1850. Kupříkladu v tradičně katolickém Bavorsku se napětí tohoto typu viditelně projevvalo již po roce 1850. Srov. Norbert Miko. *Kulturkampf*. *LThK* 6, s. 674–675. Ve světě těchto souvislostí je zřejmé, že na postoji německých biskupů není nic nelegitimního či protivědeckého.

²⁹ Srov. I. vatikánský koncil. *Dei Filius*, dogmatická konstituce ze dne 24. 4. 1870, kap. 2 (DH 3004).

³⁰ Uvedená interpretace vyplývá i z toho, že magisterium jasně odmítá jakékoli vměšování teologie do kompetenčního pole přírodních věd: srov. Pius IX. *Syllabus*, ze dne 8. 12. 1864 (DH 2912). Magisterium a teologie se ale zcela oprávněně může a musí

kou reflexí v zásadě ani není možné, neboť ve skutečnosti jde o spor mezi křesťanským a materialistickým světonázorem,⁵¹ jak jsme to již nemohli nekonstatovat výše.

Katolická teologie zcela správně a velmi promptně aplikuje tento princip v okamžiku, kdy přírodovědec nebo ten, kdo se přírodní vědou ohání, začne tvrdit, že věda prokazuje neexistenci Stvořitele, a proto jediný vědecký světový názor je ten ateistický.⁵² Světonázorová neutralita přírodních věd, po níž voláme, by nás ale měla vést ke stejné výhradě i v okamžiku, kdy se určitý přírodovědec nebo ten, kdo se přírodními vědami ohání, snaží prokazovat nevyhnutelnost vědeckého teistického světového názoru. Metodologicky se totiž jedná o stejnou nekorektnost jako v prvním případě. Oba přístupy jsou v zásadě ideologické a pro soudného teologa nepřijatelné. Upřímně řečeno, děs, který ve mně vyvolával kdysi „vědecký světový ateistický názor“, poněkud bledne před hrůzou, již ve mně vyvolává jeho ideologická kopie, která ovšem těžce diskredituje zralou křesťanskou víru, totiž „vědecký světový teistický názor“ fundamentalisticko-kreacionistického ražení.

Přírodovědec, případně ten, kdo se přírodními vědami nějak zaobírá, má určitě právo přichýlit se k určité komplexní interpretaci skutečnosti pod názvem světový názor. Jakmile se ale začne pohybovat na

dostávat do interpretačního střetu s jinými světonázorovými orientacemi. Srov. tamtéž (DH 2911).

⁵¹ Vědomí právě konstatované skutečnosti vcelku jasně vyznačuje z děl českých katolických teologů v inkriminovaném období. Bezprostředně o tom vypovídá dobový český filosof: „Přírodovědec, třeba důkladný ve svých pokusech, musí býti velmi opatrný, jakmile je nucen filosofovat, aby snad na základě nejpřesnějšího pokusu nehřešil proti zásadám filosofie tím, že by z pokusu vyvozoval víc, než z něho následuje.“ Jaroslav Beneš. Poměr scholastické filosofie k filosofii moderní a k vědám exaktním. ČKD 67 [92], 1 (1926), s. 1–15, zde s. 13–14.

Toto hodnocení je platné i dnes: „Není sporu, že kritika náboženství ze strany těchto nových materialistů zdaleka nedosahuje hloubky jejich klasických předchůdců.“ Küng. *Na počátku*, s. 58.

⁵² „Je politováníhodné, že v posledních letech se dostala do módy forma ateismu, která je náboženství veskrze nepřátelská a vysmívá se každé představě objektivního smyslu a hodnoty vesmíru. Dobří vědci jako například Francis Circk, Carl Sagan, Stephen Hawking, Richard Dawkins, Jacques Monod a Peter Atkins vydali knihy, které otevřeně zesměšňují náboženskou víru a při svých útocích si činí nároky na autoritu své vědecké práce. Jejich tvrzení jsou povážlivě nemístná. Jejich vlastní práce nemá přitom nějaký zvláštní význam pro pravdu či nepravdu většiny náboženských tezí. Když už skutečně nechtěně zabloudí na pole filosofie, ignorují jak dějiny, tak rozmanitost filosofických stanovisek, a předstírají, že materialistické názory jsou takřka univerzální, zatímco ve skutečnosti je zastává mezi filosofy jen malá menšina (teolog je pro ně pochopitelně nadávka).“ Keith Ward. *God, Chance & Necessity*. Oxford: Oneworld Publication 1996, s. 11–12.

tomto poli, měl by jasně předeslat, že nyní nehovoří s autoritou přírodovědce, nýbrž na rovině filosofie, na což má jako lidská osoba plné právo. Obdobně teolog a filosof, kteří se vyslovují v rámci své vlastní kompetence, musejí jedním dechem dodávat, že se nevměšují do kompetencí přírodovědců.

Odlišnost statutu vypovídání hraje zcela zásadní roli. V okamžiku, kdy se vytvářejí „přírodovědecké světonázory“, celá záležitost vyhlíží tak, jako kdyby ostatní byli povinni tuto interpretaci přijmout coby jedinou závaznou. Když však přiznáváme, že se pohybujeme na rovině filosofie, je zřejmé, že naše vlastní nazření reality nemusí být každému přístupné, a proto je povinností tolerovat i jiné náhledy, které mohou být plnoprávně zavazující ve svědomí daného subjektu. Zkrátka a dobře, statut vypovídání buď otvírá pole smysluplného dialogu, kde je ten druhý respektován, anebo ho apriorně vylučuje.

Na rovině dogmatické teologie bychom si měli jasně uvědomovat, že ona možnost dospět k určitému přirozenému poznání Boha stvořitele rozhodně neleží na rovině moderní přírodovědy, nýbrž jednoznačně na poli komplexní a sapienciální interpretace celku skutečnosti, tudíž spadá do kompetence filosofie a teologie. Právě z tohoto důvodu by zralého věřícího člověka rozhodně neměl pobuřovat metodologický agnosticismus přírodních věd. Dokonce bychom ho měli důsledně požadovat. Zmíněný respekt se nám určitě vyplatí, protože naše neideologičnost nebude na základě zákona o akci a reakci vytvářet potenciální energii projevující se v ateistické ideologii. Nebude docházet k tomu, že naše teistická ideologie by zastávce metodologického agnosticizmu přímo tlačila k přijetí agnosticizmu jako vlastního životního postoje, tedy k existenciálnímu agnosticizmu.⁵³ Řečeno jinak, neideologičnost našeho postoje a úcta ke svědomí toho druhého nakonec nemůže nést k nebývalému nárůstu věrohodnosti našeho vlastního svědectví, které nespočívá jen v prezentované argumentaci, ale také a zejména ve formě, jakou své argumenty předkládáme (srov. 1 Petr 3,15–16 – „*sed cum mansuetudine et timore*“). Teologie proto musí dát jasný výhost nejenom jakékoli ateistické ideologii, ale ještě důrazněji karikatuře víry ve formě arogantní a k mocenskému řešení inklinující kreacionistické ideologie.

⁵³ Tento postoj, u nás tak rozšířený, bývá v naší popularizační literatuře označován novotvarem ve formě „nécismus“. Podle mého soudu by bylo korektnější vrátit se k solidní a mezinárodně uznávané terminologii, tedy hovořit o existenciálním agnosticizmu.

Vraťme se ale k prezentaci magisteriálních výroků. Pokud se jedná o instrukci Papežské biblické komise z roku 1909 o historické věrohodnosti prvních kapitol Geneze,⁵⁴ je třeba podtrhnout, že na rozdíl od pokoncilního statutu zmíněného grémia, jehož dokumenty nemají povahu magisteriálních textů, v předkoncilní době byly výroky této komise považovány za projev vůle učitelského úřadu církve. Daný text je v literatuře poměrně často zmiňován, ale nikde jsem se nesetkal s jeho detailnější analýzou. Po jejím provedení jsem dospěl k závěru, že tato instrukce rozhodně nepředstavuje žádnou restrikcí v oblasti poměru teologie k výzvám přírodních věd. Svědčí o tom mimo jiné také to, že na sledovaném vzorku teologických prací v českém prostředí před rokem 1909 a po tomto datu není pozorovatelná sebemenší proměna. Tím ovšem nemíním tvrdit, že daný dokument by nepředstavoval problém pro biblisty, kteří chtěli projevovat větší otevřenost k historicko-kritickému způsobu interpretace.

První výslovná zmínka možnosti vzniku lidského těla cestou evoluce, a to dokonce s přípuštěním této hypotézy jako oprávněného mínění i v rámci katolické teologie, se objevuje až v roce 1950 (12. 8.) v encyklice *Humani generis*.⁵⁵

Zjištění, že dnes opakovaně citované výroky Jana Pavla II. z poloviny osmdesátých a devadesátých let minulého století, v nichž se setkáváme

⁵⁴ Instrukce byla již v roce svého vydání zveřejněna v českém prostředí v *Časopisu katolického duchovenstva*: srov. PBK. O historickém charakteru tří prvních kapitol Geneze. ČKD 50 [75], 7–8 (1909), s. 547–549; srov. *Enchiridion Biblicum*. Bologna: EDB 1993 (= EB), č. 326–339.

⁵⁵ Srov. *Enchiridion delle Encicliche* 6, Bologna: EDB 1995 (= EE 6), č. 701–743. Dlužno přiznat, že celá encyklika má výrazně defenzivní ráz, což je naznačeno v podtitulu: „*De nonnullis falsis opinionibus quae catholicam doctrinam minantur*.“ Jestliže se prohlašuje tolerance vůči teologům, kteří jsou otevření k hypotéze vzniku lidského těla cestou evoluce a k jeho skokovému oduševnění na základě přímého zásahu Boha stvořitele (Mivartova teze; srov. EE 6, č. 736. Totéž místo je možno nalézt rovněž v EB, č. 616), pak se ovšem nejednalo o žádnou novinku, protože je evidentní, že zhruba od poloviny dvacátých let 20. století zastánců tohoto řešení na katolické straně notně přibývalo hlavně v Německu a podle našich zjištění také u nás. První, kdo se v českém prostředí k Mivartově tezi výslovně přihlásil jako k možnému řešení, byl Bedřich Augustin. *Základní náboženská nauka (Apologetika)*. Praha: Československá akciová tiskárna 1926. Určitě není bez zajímavosti, že dílo mělo imprimatur. Tato vynikající učebnice se dočkala mnoha reedicí. Práce zmíněného českého teologa pochopitelně výrazně ovlivnila mínění více než jedné generace středoškolsky vzdělaných českých katolíků. Je vcelku příznačné, že její epocha skončila s nástupem komunismu.

s tvrzením, podle něhož evoluce již není pouhou hypotézou,⁵⁶ a s výrokem o takzvaném „ontologickém skoku“ na evoluční cestě vzniku/stvoření člověka,⁵⁷ nejsou z hlediska dějin teologie zdaleka ničím novým, pravděpodobně leckterého dnešního popularizátora promlouvajícího ustavičně k takzvaným „hledajícím“ poněkud zaskočí.

Kořen těchto mínění tkví hluboko v 19. století a na teologické scéně se tyto názory výrazněji prosadily již ve dvacátých letech minulého věku. Určitým problémem je to, že řádné univerzální magisterium zde opomenulo opravdu relevantní námitky mnoha teologů, kteří této tezi, označované zhruba do čtyřicátých let 20. století jako Mivartova,⁵⁸ vytýkali neúměrnou míru dualismu mezi tělem a duší. Tato kritika budiž vnímána jako konstruktivní a legitimní, neboť dané výroky magisteria evidentně nepřekračují úroveň třetího koše. Konstatované opomenutí nadto dokládá úroveň bádání v oblasti dějin poměru katolické teologie k výzvám přírodních věd v inkriminovaném období na celosvětové úrovni. Byť se v posledních třiceti, respektive dvaceti letech udělalo mnohé, stále není možno s dosaženým stavem bádání projevovat spokojenost.

5. Závěrečné shrnutí

Mám-li shrnout metodologické přínosy, k nimž jsem dospěl na základě zkušenosti s bádáním v oblasti dějin české teologie a příslušných kontextů, dovoluji si konstatovat:

- 1) Názorové pnutí leží nikoli na ose přírodní vědy – teologie, nýbrž na ose teistický – ateistický (materialistický) světový názor. Přirozená poznatelnost Boha světlem rozumu má nikoli přírodovědecký, nýbrž jednoznačně sapienciální, čili filosofický a teologický epistemologický status. Jasně dodržování tohoto metodologického principu

⁵⁶ Srov. Giovanni Paolo II. *Insegnamenti 1985 VIII/1*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 1986, s. 1132; výrok je ze dne 26. 4. 1985 a byl pronesen na sympoziu *Fede cristiana e teoria dell'evoluzione*.

⁵⁷ Srov. Jan Pavel II. *Poselství adresované grémiu Papežské akademii věd*, ze dne 22. října 1996 (EV 17, č. 1346–1354).

⁵⁸ Srov. St. George Jackson Mivart. *On the Genesis of Species*. London: Mac Milland & Co. 1871. Výše jsme připomenuli další myslitele a přírodovědce, kteří se hlásili k hypotéze stvoření lidského těla evolucí a k tomu, že tohoto tvora Bůh skokově nebo poznenáhlu (A. Braun, L. J. Čelakovský) vybavil duší (Mivart, Mareš). Zmínili jsme řadu katolických teologů, kteří se k tomuto řešení hlásili již v posledních desetiletích 19. století (Leroy, Bonomelli...). První, kdo se k tomuto řešení přiznal u nás, byl Bedřich Augustin v roce 1926.

- nás otvírá dialogu a činí mnohem věrohodnějšími. Jestliže teolog nemůže rezignovat na vnímání přítomnosti Boží moudrosti ve stvoření, nemůže nehovořit o jakémisi Stvořitelově inteligentním plánu, pak přírodovědec by se neměl cítit ohrožen, neboť se jedná o výpovědi na sapienciální a teologické rovině, nikoli na rovině striktně přírodovědecké. Přírodovědec pochopitelně svou metodologií nemůže tento inteligentní plán ani dokazovat, ani vyvracet, a proto by se k němu jako přírodovědec neměl vůbec vyslovovat (metodologický agnosticismus). Jakmile tak učiní, měl by jasně signalizovat, že jeho výroky jsou mimo kompetenční rámec přírodovědy.
- 2) Problematika reakce katolické teologie na výzvy přírodních věd patří přednostně do oblasti fundamentální teologie, následně se promítá rovněž do dogmatického pojednání o tajemství stvoření. V takto vymezeném prostoru je třeba ustavit novou, výrazně pluridisciplinární specializaci s názvem „teologie přírodních věd“.
 - 3) Jestliže fundamentální teologie vede dialog s přírodními vědami, chrání jejich i své vlastní kompetenční pole, odmítá ideologizaci přírodovědy i teologie, zkoumá dějiny tohoto dialogu, snaží se hermeneuticky korektně čelit výzvě ateismu a materialismu, pak dogmatická teologie vnímá hlubší poznání světa jako výzvu k dalšímu promyšlení obrazu Boha stvořitele, což souvisí s rozsáhlou tematikou společných charakteristik Boha Otce, Syna a Ducha sv. (imantní Trojice). Každému teologovi by mělo být zřejmé, že právě zmíněná kapitola se následně promítá do celého hájemství dogmatické teologie, protože základním kritériem přijatelnosti klíčových dogmatických výpovědí v jakémkoli tematicky zaměřeném traktátu je právě to, jaký obraz Boha dané výroky implikují. V posledku jde i o antropologii, neboť obraz Boha v naší mysli je zároveň tou nejhlubší formou našeho poznání člověka a jeho tajemství (obraz a podoba Boha).
 - 4) Z předchozích tří konstatování vyplývá také následující zásada: Odmítáme-li „světový přírodovědecký ateistický názor“, pak musíme – jsme-li metodologicky konsekventní – se stejnou vehemencí odmítat „světový přírodovědecký teistický názor“.
 - 5) Při prezentaci reakce teologie na výzvu jménem darwinismus, je třeba jasně rozlišovat otázku evolučního způsobu vzniku rostlinných a živočišných druhů od mnohem komplexnější problematiky evolučního způsobu vzniku – stvoření lidstva. Reakce teologie na právě rozlišené tematiky byla výrazně odlišná.

- 6) Dějiny české katolické teologie dokládají, že duchu českého katolicismu je máloco tak cizí, jako více či méně ideologizované formy fundamentalisticky laděného kreacionismu, který je do našeho prostředí v posledních dvou desetiletích vehementně importován zejména z USA. Ač se to může zdát paradoxní, právě díky tomu neideologickému postoji křesťanská víra obstála za totalitního temna dokonce i v mysli nejednoho přírodovědce.⁵⁹ Domnívat se tedy, že ideologická forma kreacionismu bude nakonec efektivním prostředkem obrany a šíření víry, je hrubý omyl.
- 7) Výkony teologů je nutno poměřovat dobovým stavem dané přírodní vědy jak na světové, tak na národní úrovni. Implicitní hodnocení teologických prací z minulosti na základě dnešního stavu vědění je anachronické, eticky nekorektní, tudíž nevědecké a může být zbarveno ideologickými předsudky.
- 8) Při zkoumání poměru křesťanství k přírodovědě je třeba vedle profesionální teologie brát v potaz rovněž takzvaný střední proud, ležící mezi ateistickou a klerikální reflexí přínosů přírodovědy. Tento střední proud je tvořen věřícími přírodovědci, kteří však měli a mají větší či menší výhrady k dobovým formám církevního života. Zmínění přírodovědci vstupovali na pole filosofie a teologie zejména v druhé polovině 19. století a často jasnozřivě předjímalí řešení, která profesionální teologie zpravidla přebírala až o několik desetiletí později. Tito myslitelé proto patří jak k dějinám svých vlastních vědních oborů, tak rovněž k dějinám teologického myšlení. Jejich jména a myšlenkové odkazy můžeme chápat jako pomyslné pilíře, jichž lze i dnes využívat při konstruování tolik potřebného mostu mezi přírodními vědami a teologií.

*Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého
Univerzitní 22
779 00 Olomouc
e-mail: ctirad.pospisil@upol.cz*

⁵⁹ Toto tvrzení lze oprít o ostře odmítavou reakci českých věřících vědců na fundamentalisticky laděnou knihu Athur Ernest Wilder Smith. *Přírodní vědy neznají žádnou evoluci*. Řím: Křesťanská akademie 1981 – srov. *Studie* 28 [104–106] (1986), s. 281. Ač si toho tito vědci nebyli vědomi, jejich postoj byl v dokonalém souladu s názorovou a metodologickou orientací české katolické teologie v celém období let 1850–1950. Ti, kdo danou knihu nechali přeložit a uvedli ji do našeho kulturního prostoru, činili naopak něco, co bylo duchu české katolické teologie vždy cizí.

ABSTRACT

CTIRAD VÁCLAV POSPÍŠIL

**Questioning the History of Relations between Theology
and Natural Science from the Methodological Perspective**

This paper introduces and reflects upon methodological merits of the author's long-standing work on a book dedicated to the topic of Czech Catholic theology's reaction from 1850 to 1950 to the challenges posed by natural science in the world-wide and interdisciplinary context. It is demonstrated that there is no tension on the axis theology vs. natural science, but on the axis theistic vs. atheistic world-view. The author rejects ideologisation of theology and natural science. In theology, this topic is in the competence of fundamental theology, where a new discipline of "theology of natural science" should be established. Therefore, it should be integrated into dogmatic theology as well, esp. to the treatise on God the Creator and on the qualities of the Triune Creature.

Key words

Catholic Theology, Natural Science, Philosophy of Science, Method in Theology, History of Theology, Czech Catholic Theology